

SZEMLE

„Frigy és békesség legyen...”: *A bécsi és a zsitvatoroki béke*, Szerk.: PAPP Klára – JENEY-TÓTH Annamária, *Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója VIII*, Debrecen, 2006, 320.

„Einigkeit und Freiden sollen auf Seiten jeder Partei sein”: *Die Friedensschlüsse von Wien (23. 06. 1606) und Zsitvatorok (15. 11. 1606)*, Hrgs: János BARTA – Manfred JATZLAUK – Klára PAPP, *Zum 400. Jahrestag des Bocskai-Freiheitskampfes IX.*, Debrecen, 2007. 303.

GÁL-MLAKÁR ZSÓFIA

A 2004-2006-os esztendőkből számos alkalommal került sor Bocskai István fejedelmre vagy az általa vezetett szabadságharcra és annak számos aspektusára vonatkozó megemlékezésre emlékünnepek, beszédek, konferenciák formájában. Különösen is kiemelkedett ebből a szempontból Hajdú-Bihar Megye, ahol Bocskai Emlékbizottság jött létre a megemlékezések koordinálására. Ezek között a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete által *A Bocskai felkelés mérlege: a bécsi és a zsitvatoroki béke* címmel megrendezett konferencia anyaga az Emlékbizottság által gondozott Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója sorozat VIII. és IX. köteteként látott napvilágot a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete és a Hajdú-Bihar megyei Önkormányzat közös kiadásában magyar és német nyelven. Különösen is fontosnak tartom ez utóbbit hangsúlyozni, hiszen a külföldi szakemberek számára is elérhető módon csak nagyon kevés nivós hazai munka kerül kiadásra, ez pedig valójában sokkal jobban szolgálja a hazai eredmények és szakemberek nemzetközi kutatási projektekbe való integrálását, mint gondolnánk.

A tapasztalt kutató, de az egyszerűen csak a történelem iránt érdeklődő is számos, valamilyen ünnepi alkalomból összerendezett tanulmánykötettel találkozhatott már, amelyek aztán később gyakran forgatott kézikönyvekké, érdekes olvasmányokká váltak, de mindenesetre nagy érdemük, hogy összefoglaltak, rendszereztek ismereteink között, majd azt tovább építve, további adatokat feltárva új kérdéseket fogalmaztak meg, alapvetően tehát fellendítették egy-egy téma kutatását. Nincs ez másként az itt ismertetendő kötetrel sem. A Bocskaival foglalkozó szakirodalom és megemlékezések kapcsán születő munkák száma nem csekély és az életrajzi monográfiától a folyóiratok szócikkein, forráskiadásokon át a tanulmánykötetekig minden műfaj fellelhető közöttük. Ebbe a folyamatba jól illeszkedik a szlovákiai, romániai, szerbiai és természetesen magyar kutatók által jegyzett, tematikusan hét blokkba osztott és minden egységet felvezető idézetekkel indító,

már címében is találóan választott utalást hordozó konferenciakötet. Ennek német nyelvű változata szerkezetében azonos, azonban néhány további, a külföldi szakembernek fogódzót nyújtó illusztrációval és térképmelléklettel egészül ki.

A Bocskai-szabadságharc és az azt lezáró bécsi, illetve azzal szorosan összefüggő zsitvatoroki béke kérdése teljes joggal vált nem csupán a szakirodalom külön bibliográfiai kötetet megtöltő munkáinak tárgyává, de a magyar történelem-oktatásnak is súlyponti témája, nem beszélve a tankönyvek vonatkozó fejezeteiről, melyekben legtöbbször Bocskai működésének legmaradandóbb eredményeként a hajdú kiváltságolásokat és a békekötéseket tüntetik fel végrendeletének elvi megfontolásai mellett. A kutatás e súlypontjai azonban mára kissé eltolódva, ahogyan a jelen kötet is mutatja, a fent említett témák tekintetében egyre alaposabb, mélyebb elemzéseket ad, illetve kiterjeszti a kutatás irányait többek között művészettörténeti-heraldikai, egyház- és társadalomtörténeti, propaganda- és kultúrakutatási, valamint diplomáciai, sőt családtörténeti irányokba is. Ez a komplex szemlélet nem kis haszonnal jár Bocskai valódi szerepének, kapcsolatainak, cselekvési körülményeinek és a nemzetközi helyzet adta lehetőségeinek megítélésében. Arra vonatkozóan, hogy ez pedig mekkora érdeklődést és olykor vitákat is kelt a szakmai körökben, legyen elég Pálffy Gézának a Magyar Történelmi Társulat ülésén nemrégiben elhangzott előadására utalnom.¹

A számos új eredményt és kutatási területet felmutató jelen kötet első tanulmánya egy fontos társadalomtörténeti, politikai kérdés felvetésével, a cseh és magyar rendek Habsburgokkal szembeni ellenállásának közös jellegzetességeivel foglalkozik. Noha a Habsburgok államaiban jelentkező rendi ellenállás jelenségeinek együttes számbavétele nem új keletű kérdés, Josef Baďurik *A csehek és magyarok első felkelése a Habsburgokkal szemben. Kiindulópontok a komparációhoz* című cikkében hangsúlyozza az első cseh (1546-47) mozgalom, majd a későbbi 1618-as események szoros összefüggését a magyar eseményekkel. Természetesen nem minden alap nélkül való a vizsgálat, de, ahogy maga a szerző is pontosít, nem mutathatunk ki igazán szoros egyezéseket a viszonylag gyenge, igazi katonai bázis és erős vezéregyéniségek nélküli, elvi téren is megosztott, döntésképtelen cseh rendi ellenállás megtorlásokkal záruló és az ugyan szintén rendi sajátosságokat is mutató, vallási kérdések által is motivált, de a körülmények és a megvalósítás, majd lezárás tekintetében is teljesen eltérő magyar események között. Azt azonban mindenképpen lényeges megállapításnak tekinthetjük, hogy a csehek első sikertelen próbálkozásukból és a magyar eseményekből sokat tanultak és tapasztalatukat az 1618-ban kezdődő eseményekben kamatoztatták. E téma nem marad azonban folytatás nélkül, hiszen, ha nem is ebben, a *Felkelés távlata* címmel jelentkező első

¹ Pálffy Géza: Szabadságharc volt-e Bocskai István mozgalma? címmel 2008. május 20-án elhangzott előadásának anyaga a www.tortenelmintarsulat.hu honlapon érhető el. Az előadás bibliográfiával ellátott, megjegyzetelt változatát lásd jelen kötetben.

blokkban, de a későbbiekben említendő Papp Klára, illetve Barta János által írt tanulmányokban is felmerül a Habsburg uralkodók rendekhez való viszonya, az eltérő államokban és más kül- és belpolitikai helyzetben velük szemben követett stratégiák elemzése. Azt azonban mindannyian leszögezik, hogy a Habsburg birodalom 17. századi belső válsága, illetve dinasztikus meggyengülése adott alkalmat számos esetben az ellenállásra.

Ezen első blokk másik tanulmánya R. Várkonyi Ágnes *A Bocskai-szabadságharc nemzetközi háttere (Európai jelenlét és magyar történelmi távlat)* címmel valóban távlatokat nyit, amikor egy rendkívül fontos forrást, Bocatius János elkobzott és 1992-ben kiadott iratait hívja segítségül a Bocskai felkelés nemzetközi hátterének, beágyazottságának és diplomáciájának vizsgálatához. A protestáns egyháztörténetírók által gyakran hangoztatott vallásháború megfogalmazást a Bocskai felkeléssel kapcsolatban nem találja helytállónak, azonban az általa szabadságharcnak minősített események fogalmi definiálása körül érzékelhető zavart ő sem oszlatja el. Mindebben nagyon nagy szerepe van a nemzedékeken át hagyományozódó és ma a tankönyvekben megjelenő, némileg a mitizálás igényével fellépő elképzelésnek, amely Bocskait körülveszi. Eddig a felkelés nemzetközi háttere és diplomáciája, a békekötés folyamatai iránt tanúsított érdeklődés ellenére is, valahogyan elsikkadt és kevésbé került fókuszba az események tárgyalásában. R. Várkonyi ebben a tanulmányában igyekszik mindezt helyretenni és hangsúlyozza a felkelés által keltett erős nemzetközi figyelmet Sahin-Tóth Péter, Nagy László és Szakály Ferenc nyomán. Továbbá hangsúlyozza, hogy mekkora szerepe volt ebben a folyamatban Istvánffy Miklós történeti munkájának, főként személyes negatív elfogultsága révén, amely mellőzte Bocskai európai kapcsolatainak tárgyalását. Ma azonban már tudható, Bocskai nyugatra küldött követe, Bocatius János, bebörtönzése ellenére is sikereket könyvelhetett el, hiszen a protestáns német fejedelmek élénken érdeklődtek a béke megkötésének garanciája kapcsán nekik szánt szerep miatt is. De nem kerülték el a francia király figyelmét sem az események. Bocskai diplomáciája pedig, mely a Habsburg-magyar viszonyok nemzetközi garanciákkal történő rendezésére irányult, követőkre talált a későbbi magyar politikában is a század folyamán.

A *Címer-korona* egység tanulmányaiban, ha különböző oldalról is, de a fejedelmi reprezentáció egy-egy területe kerül új megvilágításba. A korabeli uralkodói, nemesi önreprezentáció egyik kiemelt területe volt a címeralkotás. Gyulai Éva *Bocskai címerreprezentációja* című tanulmányában azonban ennél jóval tágabb határok között, szinte minden Bocskai-ábrázolást bevon a vizsgálatba a numizmatikai emlékektől a zászlókon, pecséteken, portrékon, emblémákon át díszbuzogányáig és az építészeti emlékekig. Bár a szerzőnek nem célja egyfajta Bocskai-ikonográfia megalapozása, azonban mivel portréinak kérdését is tárgyalja, fontos megemlítenünk, hogy a fejedelemnek nem készült egykorú, igazán reprezentatív portréja és a későbbi ábrázolások révén képzőművészeti téren nem alakult ki kultu-

sza.² A szétszórt adatokból azonban itt nagyon fontos, új eredmények is születnek a család genealógiáját, Bocskai udvarának művészi ízlését illetően, ahogyan műveltségéről alkotott képünket árnyalják a többszörös aranyforintjain megjelenő Horatius-reminiszcenciák. Az egyik legfontosabb dolog azonban, hogy a szerző kimutatja a Báthory Zsigmondtól átvett fejedelmi címer nyomán Bocskai állandósítja Erdély címerét.

Az uralkodói reprezentáció másik, a keresztény kultúrkörben erősen központi területe a koronázási ékszerek kérdése. Noha mára már tisztázták az oszmanisztikai kutatások által bevont források alapján, hogy Bocskai maga kérte a saját számára a török Portán a szultán által neki küldött koronát, de azt egészen bizonyosan nem utasította vissza nyilvánosan, ahogyan e kérdésben Papp Sándor később részletezendő, kitűnő tanulmánya is világossá teszi. Minden valószínűség szerint Bocatius, a nyugati protestáns fejedelmekhez küldött követ, aki egyébként is a nyugat-európai közvélemény megnyerésére kapott utasítást, nem tehetett mást, mint a propaganda eszközeként másként tálalta, az egyébként nehéz körülmények között ügyes stratégiával tárgyaló Bocskai viszonyát a török koronához, amint erre a fentebb említett Pálffy Géza is utalt előadásában. Rokay Péter a korona egy másik, nagyon izgalmas, már a korábbi szakirodalomban is megjelenő kérdését a bosnyák, illetve szerb eredetét vizsgálja *Bocskai István és a bosnyák korona* című tanulmányában. A szerb történetkutatás eredményeit és forrásait is felhasználó Rokay meggyőzően kíséri végig a kettős bosnyák-szerb korona történetét, majd annak legkésőbb 1461-es szétválását, amikor Bosznia török hódítás előtti utolsó királyát, Tomásevics Istvánt megkoronázták. A régebbi szakirodalom ezt a koronát azonosította a Bocskainak átadottal. A történészek ezt főként Bocskai koronázásának szemtanúi által hátrahagyott megemlékezésekből, különösen is Homonnai Drugeth Bálint naplójából következtették. A kérdés azonban, hogy az előbb említett bosnyák korona azonos volt-e a például Bocatius János szerint egykor szerb, Báthory Zsigmondtól a császáriak kezére került és Brassóban őrzött koronával, mellyel a fejedelmet eltemették, egyelőre megoldhatatlan, hiszen e korona nem került elő. Az előbb említett Bocatius János alakja nem kis érdeklődést vált ki a ma egyébként is a humanista személyiségek és karrierjük felé forduló kutatók között. Ennek megfelelően Kónya Péter *Bocatius János, a Bocskai-párti kassai bíró* címmel napvilágot látott tanulmánya a neves humanista nevelő, költő, diplomata fordulatokkal teli izgalmas pályájának a kassai tartózkodása előtti, korai szakaszáról ad képet, azonban elsősorban a szakirodalom és nem források alapján, bizonyítva ezzel a Bocskai körül kialakult szellemi környezet magas színvonalát.

Az Erdély köré szervezett következő blokkban a távoli, nagy közjogi-

² BASICS Beatrix: Bocskai István alakja a képzőművészetben. In: *Bocskai és kora... Tanulmányok a Bocskai-szabadságharc 400. évfordulójára*. Főszerk.: CZIGÁNY István, Budapest, 2005, 108.

alkotmányjogi szempontokat felvető Oborni Teréz kitűnő tanulmányától haladva a mikrovizsgálat szempontjait érvényesítő, egyre szűkülő, speciális területek kapnak hangot, melyek a kutatás polarizálódását, de a korszak és Bocskai személyisége sokszínűségét illusztrálják. Oborni Teréz Bocskainak a tárgyalásai során Erdélyre vonatkozó elképzelései változását szemléltetve mutat rá arra a tényre, hogy a rendek által Bocskaira hagyott nehéz feladat, Erdély közjogi helyzetének rendezése terén a fejedelem a végsőkig menően igyekezett garanciákat biztosítani a fejedelemség függetlenségére, melyet feltétlenül szükségesnek tartott, amíg Magyarországon a Habsburgok uralkodnak. A magyar nemzet megmaradásának zálogát Erdély és a Partium függetlenségében és területi gyarapodásában látta, mely ugyan oszmán befolyás alatt, korlátozott szuverenitással működhetett csak, de a két hatalom közé ékelődött szétszakított Magyarország helyzete az egyesítésre még nem volt alkalmas. A nagyon is realpolitikus Bocskai ezen elképzelései 1606 decemberében már a végrendeletében öltöttek konkrét formát, mégis jól érezhető az egyéni tehetség és politikai véna mellett, hogy közjogi elképzeléseit döntően a Tripartitum államjogi felfogása határozta meg. Ezt követően Kiss András *Bocskai egy éve a kolozsvári források tükrében* ugyanúgy a város mikrovilágába nyújt betekintést, mint Jeney-Tóth Annamária *A városok és Bocskai fejedelem udvartartása* című munkája. Míg Kiss a Báthory Zsigmond idején negatív megítélésű Bocskai szerepének átértékelődésére mutat rá a városi önrendelkezés és vallásszabadság visszaállításában játszott szerepe kapcsán, addig Jeney-Tóth a fejedelmi székhelyé lett Kassa kapcsán mutatja be, sajnálatosan a gazdag udvarkutatás szakirodalmát kevéssé felhasználva, a létszámában alacsonyabb, a háborús körülmények között azonban a lehetőségekhez mérten reprezentatív és hivatali funkcióját megfelelően betöltő fejedelmi udvart. A további kutatás kérdése lehet még a Bocskai körül kialakult személyi kör, szervitorok és a későbbi fejedelmi udvarok közötti kontinuitás jelenségének kérdése, valamint esetleges további, udvarára vonatkozó források alapján a szervitori réteg elemzése, amely azonban feltételezhetően a felkelés felső-magyarországi és erdélyi támogatóinak körét fogja kijelölni, mint akik egyébként is a fejedelem mellé álltak az események kezdetén. Annál is inkább igazolhatónak látszik ez, mivel Pálffy Géza fentebb említett előadásában közölte a Bocskai-felkelés mellé álló magyarországi rendek részletes elemzését, és megállapította, hogy azok a felső-magyarországi tekintélyes arisztokraták és a fiskális perekben érintettek közül kerültek ki és a magyar rendek 1/3-át jelentették csupán.

Végül Dáné Veronka *A Bocskaiak Erdélyben–Törvénytelen liber bárók?* és Balogh Judit *Székely nemesi karrierlehetőségek Bocskai István korában* cikkei a tekintély-, és hatalomszerzés és megtartás két ellenkező oldalát mutatják be. Dáné Veronka a Bocskaiak erdélyi megítélése mellett a törvénytelenül, de a fejedelmek által gyakran szentesített hatalomgyakorlásuk eszközeként érvényesített, Erdélyben szokatlan, baronátusukra hívja fel a figyelmet. Ezzel pedig rámutat az erdélyi birtokviszonyok és a hozzájuk járuló bíraskodási kiváltságok a Királyi Magyarorszá-

gétől eltérő fejlődésére. Balogh Judit a kérdés másik oldalát, a tekintély és hatalom megszerzésének útjait mutatja be nagy székely családok dinasztiáinak katonai, majd országos és helyi hivatali szférában való érvényesülése kapcsán egy további eredményekkel kecsegtető, fontos, a székelység kutatása során eddig kevésbé vizsgált, de más nemesi és katonai rétegeknél ma nagyon népszerű társadalomtörténeti témaként.

Kiváltságok és kiváltságoltak címmel került bevezetésre az a fejezet, mely az egységesen a hajdú-kérdés további mély elemzésére vállalkozó tanulmányokat tömöríti. Orosz István *Kontinuitás és betelepítés a hajdúvárosokban*, Nyakas Miklós *Bocskai adományainak érvényessége, különös tekintettel a hajdú adományokra* és Gebei Sándor nagyszerű összehasonlító munkája *Hajdú kiváltságolás–kozák kiváltságolás* címmel fogalmaztak meg a témát illető új kutatási eredményeket. Orosz István megállapította, hogy a hajdúvárosokba letelepített hajdúk mellett a már korábban is ott élő jobbágyok szerepelnek a későbbi 1702-es hajdúösszeírás inquilinusaiként, meglehetősen magas számban. Nem valódi beköltözésekről van szó tehát, ezekre majd csak a hajdúvárosok mezővárosokká alakulásával kerül sor, mely az ideérkező jobbágyok számára a felemelkedés lehetőségét jelentette. A kontinuusnak tekintett hajdú lakosság egy részét pedig valójában a korábbi inquilinusokból lett hajdúk tették ki. Hogy a hajdúkérdés mennyire lényeges volt, már a kortársak és az uralkodó számára is, azt mutatja Nyakas Miklós tanulmánya, melyben bebizonyítja, hogy a hajdú kiváltságolások előtörténete jóval hosszabb volt, mint azt addig a szakirodalom a források alapján állította. Ebben pedig a nemesség kiváltságolásokat sérelmező vitái játszottak nagy szerepet, azonban a Habsburg udvar számára ennél sokkal fontosabb volt a hajdúkérdés megnyugtató rendezése, ezért 1613-ban maga Mátyás adta ki azt a privilegiális oklevelet, mellyel a szabolcsi hajdúk helyzetét megoldotta. Mint tudjuk a hajdúk letelepítésének Erdélyben és egynéhány nagybirtokos területein még további utófolyamatai a kérdést tovább árnyalták, az előbbi királyi levél azonban az országgyűlések többszöri, Bocskai adományait hatálytalanító rendelkezése ellenére érvényben maradt. Végül Gebei Sándor a hajdúk és a kozákok, mint a királyi zsoldban szolgáló hatékony fegyveres erők helyzetének, a társadalmi keretekbe való visszaillesztésének eltérő magyar, lengyel és orosz megoldásaira hívja fel a figyelmet. Azonban míg a hajdúkérdést a fent említett módon sikeresen oldották meg Magyarországon, addig a kozákok ügye csak egyre fokozódott. Bár kisebb elégedetlenségek a hajdúkat is további felkelésekre ösztönözték, de azok hamar megoldódtak, nem úgy, mint a lengyel és orosz hatalom vetélkedésében a két fél közül mindig az előnyösebbet ígérő oldalára álló, hosszú, véres háborúkba kényszerülő kozákság, amely ráadásul létszámában folyamatosan növekedett a szabad kozákság centrumába, a szicsbe menekültekkel is.

A következő fejezet a *Vallásszabadság* kérdéskörében mozgó tanulmányokat kumulált. Ezek között Péter Katalin mindig dinamikus, izgalmas okfejtése ezút-

tal *A vallásügy a bécsi béketárgyalásokon* címmel egy 1605-ben megfogalmazott béketervezet nyelvtani újragondolása nyomán vetette fel Bocskai vallásügyi álláspontjának az eddigiektől eltérő értelmezését. Ezek szerint Bocskai a béketárgyalásokon nem csupán a protestáns felekezeteknek, de a katolikusoknak is szabad vallásgyakorlást kért, amelynek Péter Katalin egy olyan lehetséges értelmezést adott, mint a rendek azon törekvését, hogy az uralkodót a belpolitika ezen területéről is kiszorítsák, Bocskai pedig a sérelmeket ennek érdekében protestáns olvasatból világi rendi olvasatba hangolta.

A Bocskai személyes konfesszionális preferenciáival kapcsolatos vitában Bitskey István *A Bocskai-apológia előtörténete* című tanulmányához az 1606. június 16-án Bártfán megjelent politikai röpirat jelentette a kiindulópontot. Ebben ugyanis a magyar egyházak küldöttei és tisztségviselői cáfolni igyekeztek a jezsuiták által terjesztett valótlanosságokat, többek között, hogy Bocskait ariánussággal vádolták. A Bocskai udvari papja, Alvinczi Péter által megfogalmazott memorandumra Pázmány Péter hamarosan hevesen reagált is, amelyet az Apológia többszöri kiadása követett. Ezt a kérdést elemezve Bitskey pedig kijelentette, hogy az Apológia többszöri kiadására nem valós Bocskai elleni vádak miatt került sor. Ugyanis a jezsuitáknak és az uralkodóknak nagyon is érdeke volt a Bocskai elleni hangulatkeltés, megítélésének rontása, Európa hatalmainak negatív befolyásolása. Mindez azonban már visszautal arra a tényre, amelyet R. Várkonyi Ágnes a kötet elején szereplő tanulmányában kifejtett, azt ugyanis, hogy Bocskai diplomáciája nagyon is számottevő volt, nem lett volna oka Rudolfnak és a jezsuitáknak a „hangulatkeltésre” ha az európai hatalmak egységesen negatívan szemlélték volna, vagy nem is lett volna kapcsolatuk a Bocskai-mozgalommal. Sipos Gábor *Bocskai a magyar református egyháztörténet-írásban* dolgozata a 17. századtól követi végig a Bocskai- és a vallásügyi kérdésekben kifejtett véleményével kapcsolatos egyháztörténeti munkák álláspontját, részletességét, eredményeit. Ezekkel kapcsolatban azonban, ahogyan a szerző is említi, számos területen erős lemaradást szenvedett a protestáns egyháztörténet-írás és nem egy esetben a tárgyyszerűségtől igen messze eső elfogultság kapott helyet a munkákban. Mindez jól mutatja mennyire megérték az igények egy a felekezetiességtől mentes egyháztörténetet művelő generáció munkájára, amelyre talán a magyar kutatás már reményteljes jeleket is mutat.

E historiográfiai kitekintő után egy olyan izgalmas kérdés kap helyet a többi között, amely egy Bocskai-felkelés eseményei alatt Magyarországtól távol tartózkodó, majd itthon jelentős pedagógiai és lelkesítő pozíciókba emelkedő személy által összefoglalt hazai közvéleményt reprezentál. Szabó András *Miskolci Csulyak István két emlékbeszéde Bocskairól* címmel értekezik a fiatal tarcali tanár által Bocskai fölött elmondott encomium kapcsán. Szabó szerint mintegy a Bocskai-kultusz, a számos református szerző által versben és prózában mitikus magasságokba emelt fejedelem képe, kezdetei érhetők tetten ezekben az években részben Miskolci Csulyak beszéde kapcsán is. Bocskai ugyanis mint az Istentől küldött

szabadító jelent meg az orációban tényszerűen is és az akkori protestáns értelmiség számára is, akiktől Miskolci Csulyak valójában az információit szerezte Bocskairól. A Bocskai-korszaknak ettől egy sokkal távolibb, de nem kevésbé jelentős hatású eredményéről szól Szabadi István *Református egyházkormányzat a bécsi béke után* címmel megjelenő tanulmánya, mely a protestáns felekezetek Erdélyben kialakuló szilárd szervezeti bázisának felépülését és a református vallás erdélyi fejlődelmek fennhatósága alatti ortodox confessióvá, sőt nemzetközi kapcsolataik révén a nemzeti függetlenség egyik garanciájává válását regisztrálta.

A kötet két utolsó fejezete foglalkozik szorosabban a bécsi és zsitvatoroki békével, melyek a magyar szakirodalomban meglehetősen népszerűségnek örvendnek, de még a nemzetköziben is megjelentek forráskiadványok, tanulmányok erejéig. A nagy európai visszhangot keltő békeműnek kétségtelenül a törökkel húsz évre békét egyeztető zsitvatoroki kötése volt a jelentősebb, de mint kiderül Bársony István (*A bécsi béke és megújításának eredményei a 17. században*) tanulmányából is, a bécsi megállapodások nélkül, sőt, amint arra Papp Sándor nagyszerű dolgozata (*A zsitvatoroki békéhez vezető út. Egy állítólagos Habsburg ígéret hátteréhez*) is utal, a magyar fél közvetítése nélkül nem jöhettek volna létre. A folyamatokban Erdély szerepe központi volt, státusa régi konfliktusok forrásaként működött és önállósága, melyhez a Habsburgok mindig csak bizonyos feltételekkel járultak hozzá, nagyban függött a perzsa háborúktól és az anatóliai dzseláli háborúktól, de még így is erős Török birodalomtól. A Magyarországon tizenöt éves háborúnak is nevezett folyamat végén azonban a Porta nem érte el célját, a Habsburgoknak pedig sikerült a Királyi Magyarország területére korlátozniuk a hadakozást, de a királyi végvidéki főkapitányságok a harcban a végsőkig kimerültek, mint arra Zachar József (*Az Oszmán-Habsburg hosszú háború: a hadüzenettől a békekötésig 1593-1606*) és Czigány István (*A török ellenes védelmi rendszer újjászervezése a bécsi béke után*) is utalt. E két blokk azonban további fontos elemekre is felhívja a figyelmet, úgy mint G. Etényi Nóra *A zsitvatoroki béke a korabeli propagandában* címmel megjelent cikkében, melyben a békemű egyfajta „alulnézetét” és szélesebb tömegek számára való reprezentációját mutatja be a békekötések különböző rétegeket megcélzó röplapok, metszetek, vásári füzetek, követi beszámolók, közzétett útinaplók és békepontok formájában megnyilvánuló császári propaganda kapcsán. Ezek pedig időnként az udvari beszállítókat, az egyszerű népet, máskor az egzotikumra vágyókat vagy az értelmiséget célozták, de mind azzal a szándékkal, hogy a császár törökellenes bátor keresztény fellépését sugallja. Nagyon érdekes momentum végül a békekötések kapcsán a magyar rendek képviselőinek, mint közvetítő félnek a szerepe. Noha korántsem voltak egységesek az elképzelések, mint azt Papp Klára (*A magyar rendi vélemények változása a békekötés folyamatában*) is említi, de a török fél számára ez nem jelentett presztízskérdést, csupán egy előnyös békét akart, mely a frissen megszerzett várakat a kezén hagyva biztosítja a területileg minél jobban megnövelt Erdélyt és a császárt továbbra is adófizetésre

kötelezi. Hogy mindez megvalósuljon a Porta budai pasája és kádija a tárgyalási folyamatokat többször befolyásolta, több találkozóra is sor került Bocskai küldötte és a kádi megbízottja között is, de a török igyekezett a Habsburgokkal a magyarok bevonása nélkül is tárgyalni a folyamat számukra kevesebb eredménnyel kecsegtető szakaszaiban. De ahogyan mindezt Papp Sándor végül remekül összegzi, Bocskai is sikeresen manőverezett a tárgyalások során, hiszen párhuzamosan a bécsi békéhez benyújtandó módosító indítványok elfogadásának megfelelő nyomatékok adhatott Murád pasa itt állomásozó serege. Tehát a zsitvatoroki tárgyalások meg-egyezése egy nagyon hosszú folyamat során megérett álláspont-közeledés eredményeként született, amelyben a magyar fél a saját érdekeit összeköthette világbirodalmak megegyezésével, mintegy garanciává téve azok nemzetközi voltát.